

Pierre Broué

Fem år senare

Detta är kapitel 17 ur Pierre Broués arbete *Histoire de l'Internationale Communiste, 1918-1943* [Kommunistiska internationalsens historia]. En engelsk översättning publicerades i den brittiska tidskriften *Revolutionary History*, vol. 9, nr. 4.¹ Översättningen baseras på det franska originalet, men noterna har kompletterats med de som tillfogades av den brittiska tidningsredaktionen.

Broué diskuterar här främst kaderproblemet i Komintern – den omfattande åderlåtning av ledande kader som den kommunistiska rörelsen fick vidkännas under de första åren, och problemet med att Komintern-ledningen till stor del kom att besättas av politiska emigranter, dvs personer som lidit nederlag i sina egna länder och som tagit sin tillflykt till Sovjet.

Översättning: Björn-Erik Rosin

Presidiet vid Kommunistiska internationalens 2:a kongress 1920

Med ”bolsjevisering” som förevändning grep sig Kominterns exekutivkommitté under de första månaderna 1924 an med att rensa Kommunistiska internationalen för att tvätta bort allt självständigt tänkande. Det hade bara gått fem år sedan en handfull kommunister i en liten sal i Smolnyj i Petrograd utropat Kommunistiska internationalen. Kommunistiska partier, stora eller små, existerade nu runt om i världen. Alla kommunister var övertygade om att de skulle bli fler och fler, att alla partier skulle växa sig större och större, och till sist, inom en överskådlig framtid – några år kanske – skulle världsrevolutionen ha segrat på denna planet.

Kris eller olustkänslor?

Många av dem som den ryska revolutionen väckt till politiskt medvetande och handling och som huvudstupa och reservationslöst kastat sig in i den revolutionära kampen upplevde mer eller mindre smärtsamt det som pågick i Ryssland. De var medvetna om saker som de inte förstod, motsättningar som de inte kunde acceptera, anklagelser som de inte kunnat föreställa sig.

I början av 1924 kände de till att det fanns en allvarlig konflikt i Internationalens ledning. Men fallet Boris Souvarine², denne skarpsynte man som försökte men ändå inte kunde förstå, visar att

¹ Detta var ett specialnummer ägnat åt ”Pierre Broué – Revolutionary Historian”.

² Boris Souvarine (Lifschitz) (1895-1984): Grundningsmedlem av det franska kommunistpartiet och ledande under de första åren; utesluten 1924 för att han stödde Trotskij; följde inte Trotskij, men fortsatte att skriva om Komintern och den kommunistiska rörelsen utan att vara politiskt aktiv.

inte ens de främsta och intellektuellt bäst utrustade kunde begripa vad som höll på att ske i den huvudstad som var centrum för deras revolution, i det första land där den segrat.

Svåra förluster

Givetvis dödas soldater och ibland till och med generaler i krig. Och givetvis, vilket upprepas till leda av dem som prånglar ut ”politiskt korrekta” klyschor, äter revolutionen sina barn. Men ändå, vilken aptit! Internationalens historia började, som vi sett, med att fyra förgrundsfigurer – Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Leo Jogiches³ och Franz Mehring⁴ – gick bort, tre mördade och en död av sorg. Fem år senare förlorade den Lenin, som varit den mest ståndaktige, mest klarsynte och mest ihärdige kämpen för att bilda och bygga upp organisationen. Kan vi sätta oss in i vad detta i själva verket betydde? Internationalen hade bokstavligt talat blivit halshuggen. För att mäta vidden av denna åderlåtning kan man jämföra med om Karl Marx och Friedrich Engels skulle ha avlidit några år efter publiceringen av *Kommunistiska manifestet*. Vad skulle det då ha blivit av detta tankesystem, denna ”marxism” som skulle ge sådana avtryck i de politiska och sociala idéerna under 1800-talet? Vem skulle ha tagit sig an utvecklingen och fått den att blomstra efteråt? Nu var det ju i själva verket så att hela första linje hade slagits sönder.

Leo Jogiches

Hur är det möjligt att inte inse något som i själva verket är obestridligt? Dessa beprövade marxisters frånfälle, detta att dessa framstående tänkare försvann, ledde oundvikligen till en kris för marxismen, som utvecklades parallellt med en kris för revolutionen. Det vore oss främmande att underskatta betydelsen av och karaktären i Trotskijs tänkande (han var helt klart en gigant inom det politiska tänkandet under 1900-talet). Men kan man ändå bortse från att Rosa Luxemburgs och Lenins död i viss mening vingklippte honom genom att påtvinga honom ett slags konservativt försvar av de bortgångnas revolutionära tänkande? I samma stund som hans kreativitet var mer nödvändig än någonsin, ser vi att örnen Trotskij begränsade sig till att visa att han var den mest ”bolsjevikiska” och mest ”leninistiska” av alla – men kunde han agera på något annat sätt? Med ens var han dömd att i strikt bemärkelse inta en konservativ roll som bevarare av en hotad teoretisk byggnad, att förhålliga vördnadsvärda gamla redskap som spelat ut sin roll i stället för att finslipa dem eller att använda dem för att smida nya.

Ledare som gick förlorade

Bakom de ledare som gått bort fanns en andra linje och som förmodligen förr eller senare skulle bli den första, personer som var kallade att ta över efter de avlidna. De hade ännu inte utvecklat

³ Leo Jogiches (1867-1919): Polsk socialist och nära medarbetare med Rosa Luxemburg; ledande organisatör i Spartakusförbundet i Tyskland; mördad i fängelse när han undersökte Luxemburgs död.

⁴ Franz Mehring (1846-1919): Tysk historiker som vanns över till marxismen; grundningsmedlem av det tyska kommunistpartiet, dog kort efter Luxemburg.

hela den rika potentialen i sitt tänkande och sin politiska medvetenhet. De var ändå individer som internationellt vid något tillfälle inkarnerat arbetarnas socialistiska medvetande och mänsklighetens medvetande. Och de saknades också i början av 1924, även om alla ännu inte hade dödats.

Skolläraren och den marxistiske läraren John Maclean⁵ hade mitt under brinnande krig organiserat arbetarna på varven i Clydere-regionen och var en vän till det förtryckta folket på Irland. Han hade just dött, fattig och ensam, utan att ha fått göra resan till Moskva, utan att ha tillhört Internationalen. Fängelsetiden och den ena hungerstrejken efter den andra hade tömt honom på krafter och han hade inte förmått övertyga sina engelska kamrater och kamraterna inom Kommunistiska internationalen att det behövdes ett kommunistparti i Skottland.

John Reed⁶, ”Jack”, var mer än den romantiske revolutionär han vanligen framställts som. Det var kort och gott en revolutionär, oerhört intelligent, med ett mod som motstod alla prövningar, en klarsynthet som gjort honom respekterad av alla. Tyfusen tog hans liv på några veckor. Tyfus, det vill säga utmattning och sedan misär, blockadens konsekvenser på den mänskliga organismen.

John Reed

Raymond Lefebvre⁷ hade charmat alla som lärt känna honom. Författare, tänkare och talare som försvann på Ishavet, det vill säga även han dödad av de allierades, de så kallade demokratiernas, blockad. ”Morgondagens ledare” blev aldrig någon ledare – och förmodligen var han oersättlig.

Lev Davidovitj Trotskij framtid har vi berört. Men vilket förflutet hade inte denne unge man redan! 1905 hade han varit ordförande för arbetarsovjeten i Sankt-Petersburg och sedan inför domstol förvandlat sitt försvarstal till en historisk anklagelseakt mot en efterbliven och enväldig regim. Hade lett Oktoberupproret i Petrograd, byggt upp Röda armén och lett den till seger. Nu var han i färd med att ställa diagnos på krisen för revolutionen, det onda som revolutionens fosterland led av. Han hade inlett kampen mot apparaten.

Christian Georgijevitj Rakovskij⁸ var ytterligare en person försedd med vingar. Denne framstående intellektuell inom europeisk arbetarrörelse hade ingått i Andra internationalens ledning och mitt under kriget återknutit sina internationella relationer och sedan lagt grunden till Kommunis-

⁵ John Maclean (1879-1922): Skotsk lärare, motståndare till världskriget; förstörd hälsa pga av fängelsevistelse, dog i förtid.

⁶ John Reed (1887-1920): Amerikansk journalist, författare till [Tio dagar som skakade världen](#); ledare i Communist Labor Party of America (amerikanskt kommunistparti), och medlem i Kominterns exekutivkommitté; dog av tyfus efter Baku-kongressen 1920.

⁷ Raymond Lefebvre (1891-1920): Fransk advokat och journalist. Blev efter två års militärtjänst krigsmotståndare; deltog i Kominterns andra kongress och omkom till havs i den arktiska oceanen på väg hem.

⁸ Christian Georgijevitj Rakovskij (1873-1941): Bulgarisk revolutionär, vän till Trotskij, organisatör av Zimmerwald-konferensen; skickad utomlands som diplomat av Stalin pga sina oppositionella ståndpunkter. Senare deporterad; ”gjorde avbön” 1934, fängslad, avrättad.

tiska internationalen, innan han i spetsen för regeringen i Ukraina tog sig an, och segrade, i det grymmaste av inbördeskrig. Tillsammans med Lenin hade han inlett striden mot byråkratin, t o m före Trotskij, som alltid oförvägen som den senare sade. Rakovskij och Trotskij var ännu inte döda, men de hade åsidosatts. Rakovskij skickades i exil tillsammans med Bredis och Andrejtjin⁹ och fick inte ingå i Internationalens ledning, där han var huvudet högre än alla andra ledare.

Christian Rakovskij

Andra sidsteppades också, såsom Paul Levi,¹⁰ som var lärjunge till Rosa och även en begåvad efterträdare till henne. Han hade värnat om det parti han skapat mot Noskes¹¹ mördare och mot fanatiker i de egna leden och Lenin hade medgett att ”den mannen hade något i huvudet”, vilket var sällsynt. Även Heinrich Brandler¹², denne pålitlige, lugne och försiktige byggnadsarbetare hamnade utanför i likhet med den jovialiske Serrati¹³, ledare för ett massparti som smält bort som snö i solsken. Andra exempel är den värtalige Bordiga¹⁴, den skarpe Boris Souvarine samt Pierre Monatte¹⁵ och Alfred Rosmer¹⁶, två respekterade ledare för de franska syndikalisterna som den kommunistiska rörelsen inte mer än vunnit över förrän den gjorde sig av med dem. Samma hände Willi Münzenberg¹⁷, denne ledargestalt som man förvandlade till affärsman och Louis Fraina¹⁸,

⁹ Giorgi Andrejtjin (1894-1952): Född i Makedonien, militant i Bulgarien, emigrerade till USA; blev gruvarbetare och IWW-aktivist; i Moskva 1920, oppositionell 1923, förvisad 1928, frigiven 1945; återvände till Bulgarien och arbetade i utrikesministeriet; likviderad.

¹⁰ Paul Levi (1883-1930): advokat, närstående Rosa Luxemburg; följde henne som ledare för det tyska kommunistpartiet, uteslöt ”ultravänsterister”, men uteslöts själv från kommunistpartiet för disciplinbrott efter Mars-aktionen (1921); återvände till socialdemokratin.

¹¹ Gustav Noske (1868-1946): Tysk högersocialdemokrat, blev krigsminister i 1918, skyddade *Freikorps* (frikårens) som massakrerade Berlins arbetare och mördade Liebknecht och Luxemburg. Karriären avslutades med Kappkuppen, när militära ledare förrådade honom.

¹² Heinrich Brandler (1881-1967): En det tyska kommunistpartiets grundare, medlem i Kominterns presidium, deltog i förberedelserna för resningen 1923 i Tyskland, gjordes till syndabock för misslyckandet och uteslöts 1929, bildade då KPO, som stod nära Bucharins tendens.

¹³ Giacinto Serrati (1874-1926): Ledare för den maximalistiska flygeln i det italienska socialistpartiet. Motsatte sig Kominterns 21 villkor och accepterades först 1924 som medlem i det italienska kommunistpartiet.

¹⁴ Amadeo Bordiga (1899-1970): Ledare för ”abstentionist”-strömningen i det italienska socialistpartiet, blev ledare för det italienska kommunistpartiet, men avlägsnades 1926 av Gramsci och Togliatti, i hemlighet utesluten från kommunistpartiet för ”trotskism” och ”fraktionsverksamhet”.

¹⁵ Pierre Monatte (1881-1960): Revolutionär syndikalist, vän till Trotskij och Rosmer, gick med franska kommunistpartiet men uteslöts 1924; återvände till den revolutionära syndikalismen.

¹⁶ Alfred Rosmer (1877-1964): Revolutionär syndikalist, motsatte sig världskriget, blev vän med Trotskij, reste 1920 till Moskva där han stannade i sju månader, verksamt inom Komintern och Röda fackföreningsinternationalen, utesluten ur franska kommunistpartiet 1924 för motstånd mot bolsjeviseringen; 1929-1931 organisatör av vänsteroppositionen, men bröt med Trotskij.

¹⁷ Willi Münzenberg (1887-1940): Ledande schweizisk socialist, sekreterare i Kommunistiska ungdomsinternationalen till 1921; organiserade Internationella arbetarhjälpen, byggde sedan inflytelserik kampanjorganisation ”Münzen-

som Internationalen gjorde sig av med i Mexiko. Och polackerna Marchlewski¹⁹, Warski²⁰ och Kostrzewa²¹, vilka återupptog den diskussion Rosa Luxemburg velat ha om bolsjevikernas politik efter oktober och som aldrig fick äga rum. Med ett ord, denna ”politiska axel mellan det tyska och det polska partiet” som Feliks Tych velat ha i Rosa Luxemburgs anda, som Levi inte trott på och som Clara Zetkin, sedan Levi tagit avstånd från den, inte kunde ta ledningen för.

Willi Münzenberg

De nya ledarna

Vilka var det då som stod i ledningen för denna International? Vilka var dessa individer när revolutionärerna med ljus och lykta hade försökt hitta rätt i den svarta natt som rådde i början av första världskriget? Kommunistiska internationalen hade samma ledare som det ryska partiet, de som i Moskva kallades *trojkan* – Zinovjev, Kamenev och Stalin. Av de tre hade Kamenev²² aldrig sysslat särskilt mycket med Internationalen. Stalin hade precis börjat blanda sig i dess göranden. Zinovjev hade lett Komintern sedan grundandet. Det handlar inte om att minimera dessa mäns personlighet, roll och betydelse, för de höjde sig obestriddligen över genomsnittet. Men de kunde långt ifrån mäta sig med föregångarna.

Zinovjev hade varit Lenins hängivne underhuggare, som talangfullt populariserat dennes tänkande, men också den som utfört de smutsiga uppdragen under fraktionsstriderna, vilket lett till att han hade gott om fiender. Han var en skaplig skribent, om än med en stil som stundtals blev svulstig. Däremot var han en storartad talare med en ovanlig förmåga att kunna övertyga och en man som för övrigt lidelsefullt älskade att övertyga och hänföra. Men i farans stund hade han flera gånger brutit samman och ingen hade glömt vissa av de stora panikanfall han drabbats av, som vid general Judenitjs offensiv mot Petrograd 1919. Han hade blivit ordförande för Internationalen, eftersom han levt länge i Västeuropa och hade många kontakter där och genom att han talade tyska flytande. Men det måste också framhållas att han var disponibel i mars 1919 därför att hans förfärliga svek – att han offentligt tagit avstånd från förberedelserna av resningen i okto-

bergimperiet” (tidningar, filmer, bokförlag), motsatte sig senare Kominterns linje och fördömde Hitler-Stalin-pakten, internerades i Frankrike där han mördades. Se [Till frågan om Willi Münzenberg](#) (på marxistarkivet).

¹⁸ Louis Fraina (Lewis Corey) (1894-1952): Medlem av American Socialist Labor Party, internationell sekreterare i American Communist Party, skickad till Mexiko av Komintern, drog sig diskret tillbaka, blev känd som författare under namnet Corey.

¹⁹ Julian Marchlewski (1866-1925): Polsk socialistisk veteran, representerade sitt parti i Moskva 1920.

²⁰ Adolf Warski (1868-1937): Polsk socialistisk veteran, internationalist under Första världskriget, grundare av polska kommunistpartiet, två gånger avlägsnad från dess ledning av Komintern; flykting i Ryssland, där han greps och avrättades 1937.

²¹ Vera Kostrzewa (1876-1938): Polsk socialistisk veteran, centralkommittémedlem i det nybildade kommunistpartiet, två gånger avlägsnad från dess ledning av Stalin. I Ryssland från 1930, greps och avrättades i fängelset.

²² Lev Kamenev (1883-1936): Nära allierad med Zinovjev; deltagare i koalition mot Trotskij, sedan i trojka mot Stalin; aldrig involverad i Komintern; skjuten efter första Moskva-rättegången.

ber 1917 – gjort att han hamnat utanför alla nyckelposter under sovjetmaktens första år. På kongressen i Halle 1920 hade han förvisso gjort en imponerande insats i talarstolen och uppnått en stor politisk framgång. Men det var ändå rätt lite för att framstå som Internationalens obestridde ledare, vilket han ville vara och trodde sig vara. Och heller inte tillräckligt för att hans auktoritära och häftiga sätt skulle falla i glömska.

Grigorij Zinovjev

Hans kumpan Josef Vissarionovitj Dzjugasjvili, Stalin, hade dittills utmärkt sig för sin diskretion inom Internationalen. Vid grundningskongressen hade han tillhört den ryska delegationen utan att yttra sig. Det fanns vita fläckar rörande hans politiska förflutna före 1917. Lenin uppskattade hans stora arbetskapacitet. Men han var partiets man, absolut inte Internationalens. Han hade bara bott utomlands en kortare tid, talade inte något västerländskt språk och hade få kontakter bland utländska partimedlemmar. Som partiets generalsekreterare hade han skaffat sig en allsmäktig position och organiserat en apparat, som han efter 1922 effektiviserat, homogeniserat och tvingat till underkastelse. De som kände honom närmare ansåg honom vara lömsk, hämndlysten och brutal. Det var ännu inte känt – det ryska folket skulle få vänta nästan 40 år på det – att Lenin före sin död brutit alla personliga relationer med honom efter att ha tagit avstånd från hans brutalitet och polimentalitet och att han i efterskriften till sitt testamente förordat att Stalin skulle avlägsnas från sekretariatet, dit han i sina händer koncentrerat ”en gränslös makt”. 1924 tog han försiktigt sina första steg på Internationalens terräng.

De andra i ledningen kommer att bara behandlas i förbigående.

Problemet med den formella ledningen

Svårigheterna att förse Internationalen med en lämplig struktur var enorma. Partierna var inte särskilt benägna att skicka någon av sina ledare till Moskva för någon längre period. Ibland tog de rent av tillfället i akt att skicka någon som de ville bli kvitt för att denne var till besvär eller mest var missnöjd. Även där skedde utvecklingen på ett mycket empiriskt sätt. Den första exekutivkommittén var en papperskonstruktion, det reella arbetet utfördes av en handfull ryska ledare.

Från Andra kongressen och framåt antogs vissa regler, men samtidigt frigjorde sig en mindre grupp från exekutiven, ”lilla byrån” som skulle bli presidiet. Systemet med ”utvidgade exekutivmöten” – med flera hundra närvarande – gjorde det möjligt att förlika partiernas representation med en permanent ledning vald av den internationella kongressen och inte av partierna som sådana. Framför allt stärktes den centrala apparatens roll kraftigt genom stadgereformen på Tredje kongressen. Därefter kunde den politiska ledningen stödja sig på en verklig byråkratisk apparat.

Huvuddelen av exekutivkommitténs makt fanns i sekretariatet med reducerat antal medlemmar och ett antal avdelningar. Den viktigaste hade hand om organisationen, *orgburo*. Den leddes av

en medlem av exekutivkommittén och avgjorde organisatoriska frågor som sektionerna ålades. Agit-prop-avdelningen, som också leddes av en exekutiv-medlem, dirigerade och kontrollerade kommunistpartiernas press runt om i världen. Det fanns också en avdelning för Fjärran östern med ansvar för Asien och de koloniala frågorna i allmänhet, och vidare fanns avdelningen för information och statistik, den mycket viktiga fackliga avdelningen och internationella kvinno-sekretariatet. Man hade påbörjat arbetet med att inrätta en internationell kontrollkommission. Regeln var att varje kommunist bosatt på sovjetiskt territorium var medlem av det sovjetiska partiet. Politiska flyktingar och till och med tillfälliga delegater var medlemmar av partiet och underkastade dess disciplin och följaktligen den allsmäktige generalsekreterarens auktoritet.

De stalinistiska byråkraternas styrka

Vari låg styrkan hos de personer som ledde Internationalen fem år efter att den bildats? Det handlade inte om stora begåvningar, de var heller inga framstående teoretiker eller några ledare för folkmassor och de hade inte spelat någon viktig roll under revolutionen eller för att den segrande arbetarstaten skulle överleva. Det rörde sig helt enkelt om ett system, ett byråkratiskt system, den urartningens sjukdom som drabbat det ryska partiet efter år av isolering och outsägliga lidanden som blockaden, inbördeskriget och den utländska interventionen orsakat. Det var ett effektivt system där Stalin kunde göra sig av med Trotskij. Och där en revolutionär arbetare som Ivan Nikitij Smirnov²³, som Lenin kallat ”partiets samvete”, fick lämna plats åt Molotov, en ”cementröv” som sagt om sig själv att han inte var snillrik men uthållig.

Detta system, som segrat i det ryska partiet och befäst sin dominans under striden om den nya kursen i slutet av 1923, började spridas inom Internationalen via dess apparat. Där byggdes det upp efter samma förebild, ofta av personer vars enda merit bestod i att de lett arbetarklassen i sina hemländer till nederlag och sedan tvingats i landsflykt. Det var personer med en underofficers temperament, hårda, verkställare och skarprättare på samma gång, sådana som Guralskij²⁴ och Rákosi²⁵, som skolats i vad Lenin kallat ”Kurerier”²⁶. Efter Lenins bortgång återkom följande just Béla Kun²⁷ efter en tids exil i Ural återkom, och visade sig ha förblivit densamme som 1919 och 1921.

Béla Kun

²³ Ivan Smirnov (1881-1936): Gammelbolsjevik från 1903, medlem av vänsteroppositionen, kapitulerade 1929, men byggde senare en oppositionsgrupp, fängslades och avrättades efter första Moskva-rättegången där han ”erkände”.

²⁴ Augusti Guralskij (1890-1960): Blev bolsjevik 1919, arbetade ihop med Zinovjev i Komintern, sändes till Tyskland vid tidpunkten för Mars-aktionen, avsattes efter Zinovjevs fall och skickades till Latinamerika, fängslades under utrensningarna men överlevde och dog i Moskva.

²⁵ Matyas Rákosi (1892-1971): Folkkommisarie i den ungerska revolutionen 1919, arbetade därefter i Komintern, fängslades i Ungern 1925, utväxlades och återvände till Ryssland 1940. Stalinistisk diktator i Ungern efter Andra världskriget, men förvisades till Centralasien efter 1956.

²⁶ Ordlek som betyder ungefär: ”Béla Kuns dumheter”.

²⁷ Béla Kun (1885-1937): Grundare av det ungerska kommunistpartiet, kort tid vid makten 1919, skickades till Tyskland vid tidpunkten för Mars-aktionen 1921, spelade viktig roll i Komintern, motsatte sig Stalins politik i Tyskland 1932 och motsatte sig senare folkfronten, greps, torterades och avrättades.

Det som utgjorde dessa personers styrka vid denna tidpunkt var ändå, att de inte visade sig som de var, utan för vad de påstod sig vara. Inte som försvarare av någon byråkratisk nyordning, utan som yrkesrevolutionärer och representanter för den ryska revolutionen och det parti som lett den till seger. För dessa kommunistledare, som blivit byråkrater, var fortfarande i viss mening kommunister, som uppriktigt önskade att revolutionen skulle segra – förutsatt förstås att den inte stökade till det för mycket för dem. Och de personer som följde dem godtog vad de inte alltid vare sig förstod eller gillade.

Historiker som ägnat sig åt kommunistpartierna har gett bidrag till en förståelse av problemet. Philippe Robrieux²⁸, som behandlat hur det franska kommunistpartiet 1924 rättade in sig i ledet, pekar på att den nya ledningen då fått tillgång till den ”krigskassa” som samlats in året innan för den tyska revolutionen och att en rad unga medlemmar under denna period blev ”yrkesrevolutionärer”, bland annat Jacques Duclos²⁹, Benoît Frachon³⁰ och François Billoux³¹, och skulle ingå i partiledningen under stalintiden. Robrieux skildrar hur de franska partimedlemmarna reagerade på trycket från dem som de såg som ”Giganterna från oktober”:

”Hur vara ståndaktig när man är söndersliten, klämd mellan motstridiga känslor och åsikter? Å ena sidan beundran för Trotskij's storslagna person och hängivenhet för Internationalen, å andra sidan känslorna hos artisten som i första hand tänker på möten, folket, Internationalen, revolutionen, innan man kan övergå till någon kritisk granskning och väga frågorna politiskt. (...) Hur skulle det vara möjligt att några få hade rätt mot alla dessa personer och allt de representerade? Hur skulle man kunna ta beslutet att lämna tillvaron som yrkesrevolutionär och gå tillbaka till fabriken? Det är inte lätt att byta ut hänförelsen på offentliga möten eller inom partiet mot den deprimerande stämningen på verkstaden med dess evinnerliga och monotona handlingar. Och det var också svårt att acceptera anonymiteten.”³²

Mer allmänt skulle alla förr eller senare inse att kapitalismen stabiliserats, att Dawesplanen möjliggjort ett slut på krisen i Tyskland och att det nu, som Trotskij uttryckte det på Kominterns tredje kongress, var ”en fråga om år”. Men för den skull hade inte revolutionen avförts från dagordningen. De tyska arbetarna fanns fortfarande kvar, de österrikiska med sina arbetarmiliser, de italienska som strax efter mordet på socialistledaren Matteotti³³ verkade mycket nära att störta en skakad Mussolini och de spanska som inom cirka tio år skulle göra en revolution jämförbar med den ryska och rent av än mer omfattande, om man får tro Andrés Nin³⁴ som hade kunskaper om båda. Ända till 1933 trodde Trotskij själv att det var sannolikt att det skulle spritta till i vad han kallade ”bolsjeviki-partiets arbetarkärna” ... Det handlade för övrigt inte bara om Europa. Andra perspektiv öppnade sig, ibland helt oväntade, och skulle kunna vända upp och ner på allt. Vi har sett Joffe³⁵ underhandla med Sun Zhongsan [Sun Yat-sen]³⁶ och Borodin³⁷ komma till Kina i spetsen för ett antal diplomater, militärer och andra kommunistiska rådgivare.

²⁸ Författare till *Histoire intérieure du Parti Communiste*, 4 volymer, Paris, 1980-1984.

²⁹ Jacques Duclos (1896-1975): Gick med i franska kommunistpartiet strax efter det grundats, invald i centralkommittén 1926, Kominterns exekutivkommitté 1935, bodde i hemlighet i det ockuperade Frankrike, åter i partiledningen efter befrielsen.

³⁰ Benoît Frachon (1893-1975): Grundningsmedlem av franska kommunistpartiet; efter Andra världskriget ledare för CGT.

³¹ François Billoux (1903-1978): Ledare för den franska kommunistiska ungdomen på 1920-talet, Komintern-agent i spanska inbördeskriget, fängslades under tysk ockupation, minister under de Gaulle vid befrielsen.

³² Ph. Robrieux, *Histoire intérieure du Parti Communiste*, vol. I, sid. 210-211.

³³ Giacomo Matteotti (1885-1924): Deputerad för italienska socialistpartiet, mördad av Mussolinis svartskjortor.

³⁴ Andrés Nin (1892-1937): Medlem i spanska kommunistpartiet, i Ryssland 1920 som sekreterare i Röda Fackföreningsinternationalen, anhängare av vänsteroppositionen, återvände till Spanien 1931, bildade Kommunistiska vänstern, som blev en av komponenterna i POUM, inträdde i katalanska regeringen, vilket ledde till brytning med Trotskij, kidnappades, torterades och mördades på rysk order. Om detta, se [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#)

³⁵ Adolf Joffe (1883-1927): Gammal vän till Trotskij, sovjetisk diplomat i Berlin och Kina, begick självmord som allvarligt sjuk, och gjorde detta till en politisk protest mot Stalin.

³⁶ Sun Yat-sen (1866-1925): Fader till den kinesiska nationalismen och grundare av Guomindang.

Den obemärkta vändpunkten

Men det var något helt annat som startade vid denna speciella tidpunkt, som Victor Serge³⁸ kallat ”den obemärkta vändpunkten”. Kommunistiska internationalen, Komintern, var inte längre vad den varit – och skulle aldrig mer bli det. Från Lenins International gled man obemärkt över till Stalins. Man kan kalla det för Komintern, om man vill, det hade hädanefter knappast någon betydelse, det talades om Kominternfolket – denna förfärliga nya term – innan de fick ett nackskott i Ljubjankafängelset källare, något som, vilket kan noteras i förbigående, inte skett på Lenins tid och borde stämma även den mest förblindade historiker till eftertanke.

Ett idéhistoriskt arbete, som skulle kräva decennier av ett forskarteam, skulle kanske göra det möjligt att urskilja mekanismerna och etapperna i denna omvandling, som knappt var skönjbar 1923. I själva verket hade man övergått från att se partiet som ett outhärligt redskap för att grensla massrörelsen till idén om att sammansmälta partiet och staten som kännetecknade det byråkratiska väldet och som det hädanefter var meningen skulle finnas på plats efter upproret.

En hel historisk inriktning, i Victor Serges efterföljd, har tidsbestämt den stora förändringen till 1920. Enligt vår uppfattning innebär detta dock att man sammanblandar den med de första pusselbitarna i vad som ungefär 1923 skulle förvandla kvantitet till kvalitet.

Victor Serge

Internationell centralisering

Kommunistiska internationalens centrum, dess ledande organ, var obestridligen eftersom det var en avspiegling av det ryska partiet, en starkt centraliserad organisation, en apparat av strikt övervakade yrkesrevolutionärer. Men det var minst lika mycket resultat av en politisk vilja som stärktes med åren, som någon följd av empiriska beslut från den ena dagen till nästa. Det är svårt att hålla med Karel Svatek, när han framställer Zimmerwaldvänstern som föregångare till Internationalens institutioner. Internationalens föregångare – ja, men inte till dess apparat. För Zimmerwaldvänstern hade bara samlat en grupp politiska ledare.

Vi har sett hur Kominterns första representanter framträdde i byrån för revolutionär propaganda utomlands – ett organ närstående utrikeskommisariatet. Det var denna byrå som federationen av kommunistiska grupper i Ryssland, hårt centraliserad i likhet med partiet, formellt lydde under ända till 1920.

³⁷ Michail Borodin (1884-1951): Gammal bolsjevik, emigrerade till USA, återvände till Ryssland 1918; reste omkring mycket som Kominterns representant, men avlägsnades från all Komintern-verksamhet 1927.

³⁸ Victor Serge (Kibaltjitj) (1890-1947): författare, född i Belgien av ryskt ursprung, anarkist, blev bolsjevik i det efter-revolutionära Ryssland, arbetade för Komintern-pressen, uteslöts för oppositionella aktiviteter, men återvände till väst där han gjorde mycket för att sprida information om förtrycket i Ryssland.

Medlemmarna av denna apparat hade först varit ryssar, polacker eller letter, som var väl bekanta med omvärlden efter att ha bott och arbetat utomlands som landsflyktiga. I början hade de varit diplomater till hälften och från 1920-1921 hade de återgått till den verksamheten. Vi syftar här på tre av Kominterns första sekreterare, V V Vorovskij³⁹, Jan Berzin⁴⁰, Michail Kobetskij⁴¹. Abramovitj⁴², Bratman⁴³, Bronski⁴⁴ och Karachan⁴⁵ återfanns så småningom på ambassader eller konsulat. Ett undantag var Walecki⁴⁶, som blev kvar i Kominterns apparat: han var en av de få som behövdes som förhandlare.

Jan Berzin

Bland dem som blev kvar eller kom in i apparaten fanns bara ett fåtal ryssar, men då satt de på förtroendeposter eller poster som krävde teknisk kompetens. Det gällde Zinovjevs båda unga sekreterare Richard Pikel⁴⁷ och A Tivel⁴⁸, en orientalist som haft en framträdande roll i Turkistan. Vid sidan av Pjatsnitskij⁴⁹, den allsmäktige chefen för OMS⁵⁰ – avdelningen för internationella relationer och finansiell kontroll – fanns två biträdande chefer som också var ryssar. Det

³⁹ Václav Vorovskij (1871-1923): Polsk professionell revolutionär, diplomat efter ryska revolutionen, mördad i Lausanne av en reaktionär.

⁴⁰ Jan Karlovitj Berzin (1889-1938): Organiserade bolsjevikfraktion i det lettiska socialdemokratiska partiet, sekreterare i Kominterns exekutivkommitté, senare diplomat, greps som ”nationalist” 1937.

⁴¹ Michail Kobetskij (1881-1937): Aktiv i Ryssland och Danmark och från 1929-1934 i Kominterns apparat, därefter diplomat, arresterad och avrättad.

⁴² Aleksandr Abramovitj (1888 -??): Bolsjevik från 1908, emigrerade till Schweiz, återvände till Ryssland tillsammans med Lenin, arbetade i Komintern-apparaten till 1931, tydligen arresterad på 1930-talet, men överlevde utrensningarna.

⁴³ Stefan Bratman (1880-1937): Polack, emigrerade till Schweiz, arbetat i Kominterns exekutivkommitté, sedan diplomat, arresterad och avrättad.

⁴⁴ Mieczyslaw Bronski (1882-1937): Representerade polackerna i Zimmerwald, återvände till Moskva med Lenin, och deltog i flera uppdrag utomlands, men därefter inte aktiv i Komintern, försvann under utrensningarna.

⁴⁵ Lev Karachan (1889-1937): Gammal armenisk bolsjevik, medlem av Mezjrajontsij, arbetade för Komintern, verkade sedan som diplomat, skjuten.

⁴⁶ Maximilian Walecki (1877-1938): Polsk socialist, deltog i Zimmerwald, ledare för polska kommunistpartiet, arbetade för Komintern, arresterad 1937, avrättad.

⁴⁷ Richard Pikel (1896-1936 eller 1937): Gick med i bolsjevikpartiet från Mezjrajontsij år 1917, politisk kommissarie under inbördeskriget, greps som ”trotskistisk kontrarevolutionär” 1936 och avrättades i fängelse.

⁴⁸ Alexander Tivel (1899-1937): Ursprungligen anarkist, sekreterare till MN Roy och tolk i Tasjkent, ledande tjänsteman inom Komintern, arresterad 1936 och avrättad. För detaljer om detta människoöde, se [Historien om Alexander J Tivel](#) (på marxistarkiv.se)

⁴⁹ Ossip Aaronovitj Pjatsnitskij (1882-1939): Bolsjevik från 1903, medlem av Kominterns exekutivkommitté från 1921; partiets centralkommitté från 1934, fängslad, fördömdes som spion och avrättades för att han i CK röstat mot Stalin i frågan om Bucharin.

⁵⁰ Kominterns internationella sambandsorgan.

var den tidigare järnvägsanställda Peter Wompe⁵¹, som ansvarade för kontakterna utåt, och Alexander Abramov⁵², som hade hand om de ekonomiska fonderna. Och alla övervakades av tjeikisten Mejer Trilisser (Moskvin)⁵³.

Osip Piatnitskij

Resten var emigranter, revolutionärer som tvingats fly från sina hemländer sedan revolutionen misslyckats och blivit internationella pilgrimer eller kontrollanter, som verkställde direktiv uppifrån eller såg till att de utfördes. Där fanns balter som litauern Zigmás Alexás⁵⁴ och estländaren Jan Anvelt⁵⁵, som var Zinovjev's man. Där fanns finländare, främst Otto Ville Kuusinen⁵⁶, som från 1922 var en av Komintern's fyra sekreterare och om vilken Lenin sagt att han var en tänkare, vilket var sällan någon fick höra från Lenin. Mauno Heimo⁵⁷ var en av organisatörerna i apparaten, en sorts administrativ sekreterare. Tuure Lehén⁵⁸ sysslade med officersutbildning och undervisade kadern i militära frågor, kort sagt Komintern's expert i militära ärenden. Där var ungrare som Rudnyánszky⁵⁹, som 1921 försvann med en större summa pengar för att ändå dyka upp igen, Bela Szanto⁶⁰ som varit krigskommissarie i hemlandet, Béla Kun, som inte behöver

⁵¹ Peter Wompe (1891-1925): Mensjevik, gick till bolsjevikerna 1917, Piatnitskijs ställföreträdare i Komintern, spelade viktig roll i förberedelserna för tyska oktober 1923.

⁵² Aleksandr Abramov (1895-1937): Ryss, aktiv vid organiserandet Komintern's internationella kontaktorgan i Centraleuropa, arresterad och skjuten, anklagad för upprättandet av kontakter mellan Béla Kun och Trotskij.

⁵³ Mejer Trilisser (1883-1941): Rysk partimedlem från 1901, en av första tjeikisterna, hade ledande befattningar inom GPU, 1935 GPU:s man i Komintern's presidium, organiserade 1937 års utrensning, arresterad 1938, dömd till döden.

⁵⁴ Zigmás Alexás, känd som Angaretis (1882-1940): Litauisk socialdemokrat, medlem av provisoriska regeringen 1919, tog sin tillflykt till Moskva och från 1924 medlem av Komintern's exekutivkommitté, aktivt som utrensare 1936, avrättad 1940 för "litauisk nationalism".

⁵⁵ Jan Anvelt (1884-1937): Estnisk socialdemokrat som stödde bolsjevikerna 1917, blev chef för estniska regeringen 1918, nära allierad med Zinovjev, spelade viktig roll i Reval-upproret 1924; avlägsnad från Komintern's exekutivkommitté 1936, anklagad för "estniska nationalistiska avvikelser" och dödad under förhör.

⁵⁶ Otto Kuusinen, (1881-1964): Folkkommisarie för utbildning 1918, grundare av finska kommunistpartiet, ledande inom Komintern, höll sin position fram till upplösningen 1943.

⁵⁷ Mauno Heimo (1896-1937): Finsk student, gick med i kommunistpartiet vid tiden för revolutionen, sägs ha sympatiserat med Trotskij 1923; ledande i Komintern's centrala apparat tills han greps och likviderades.

⁵⁸ Tuure Lehén (1893-1976): Finsk student, befälhavare i röda gardet, ansvarig för militär utbildning i Komintern, skickades på tjänsteresa till Spanien i början av inbördeskriget, återvände till Finland 1946.

⁵⁹ Endre Rudnyánszky (1885-1943): Ungersk revolutionär, vald till Komintern's exekutivkommitté 1920, skickades till Wien 1921 och flydde till Rumänien med stor summa pengar, återvände till Ryssland fem år senare, tillbringade femton år i fängelse, och förblev i Ryssland till död.

⁶⁰ Bela Szanto (1881-1951): Ungersk socialistisk journalist, folkkommisarie i 1919 års revolution, exil i Moskva, arbetade i Komintern's apparat, överlevde utrensningarna som han var en av huvudarrangörerna för bland ungerska emigranter.

någon presentation, Matyas Rakósi, också en av sekreterarna, samt Jozef Pogány⁶¹, som utmärkte sig för sina dumheter under namnet Pepper. Där fanns också Ilona Duczynska⁶², som inte blev mer långvarig än Paul Levi vars analyser hon delade. Bulgaren Kolarov⁶³ kom och gick, men blev ändå kvar inom apparaten, liksom ett antal mindre kända landsmän. Kabaktjev⁶⁴ fick i juni 1923 betala för sitt stöd åt det bulgariska partiets politik med en rejäl degradering.

Tuure Lehén

En legend som på 1930-talet underhölls gemensamt av stalinister och de mest antikommunistiska skribenterna gjorde gällande att Georgij Dimitrov⁶⁵ varit en gigant i den revolutionära kampen med avgörande inflytande, när det i själva verket bara handlade om en besvärlig landsflyktig, som man hela tiden försökte omplacera på grund av att han drack för mycket och ägnade sig åt att förföra sekreterarna.

Georgij Dimitrov

⁶¹ Jozef Pogány (1886-1937): Ordförande i Budapest soldatråd 1918, innehade olika befattningar i den ungerska revolutionära regeringen, flydde till Moskva, arbetade i Kominterns apparat i Tyskland i mars 1921, avskedad 1929, greps och avrättades 1937.

⁶² Ilona Duczynska ((1897-1978): Anhängare av Zimmerwald, ledamot av ungerska kommunistpartiet, flyttade till Moskva 1920, arbetade i Komintern-apparaten; utvisades som anhängare av Paul Levi, gick med i österrikiska socialdemokratiska partiet, senare med en oppositionell grupp i det österrikiska kommunistpartiet, emigrerade till Storbritannien 1937, RAF-pilot 1940.

⁶³ Vasil Kolarov (1877-1950): Bulgarisk socialist, grundningsmedlem av bulgariska kommunistpartiet, ledande gestalt i Komintern; efter andra världskriget efterträdde han Dimitrov som bulgarisk regeringschef.

⁶⁴ Christo Kabaktjev (1878-1940): Bulgarisk socialist, sekreterare i bulgariska kommunistpartiet, i fängelse 1882-1949.

⁶⁵ Georgij Dimitrov (1882-1949): Bulgarisk socialist, sedan kommunist, lämnade Bulgarien efter upproret 1923, ledande inom Komintern, åtalad av nazisterna för riksdagshusbranden och frikänd, generalsekreterare i Komintern från 1935, regeringschef i Bulgarien efter 2:a världskriget.

Det kan i dag verka märkligt, och det ansåg nog säkerligen många av tidens kommunister också, att den internationella organisationen eller de partier de tillhört inte utsatt dessa män, vars främsta revolutionära insats bestått i att misslyckas och nu till råga på allt hade samlat på sig ”internationella” uppdrag – det Lenin kallat ”kunerier” – för någon seriös kontroll.

Komintern, som just kommit ut ur en revolutionär period, hade inte lyckats med att få de medlemmar som innehade ansvarsposter att läsa och reflektera, något som Lenin ändå rått dem att göra. Den strukturella förändringen, den verkställande funktionen hos en apparat som nu bestämde allt utifrån och uppifrån, svarade för resten. Hädanefter tjänade det inget till att vara intelligent, lärd och med erfarenhet av arbetarkampen för att hamna i ledande position bland kommunisterna. Det enda som gällde var att vara disciplinerad. Missbruket av ”militära” jämförelser mångfaldigade till övermått antalet adjutanter utan vyer och andra klassens soldater utan något i huvudet.

Var allt fortfarande möjligt?

Ändå var fortfarande allt teoretiskt sett möjligt efter det svåra nederlaget i Tyskland 1923. Det hade förstås krävts ingående diskussioner, att allt ifrågasattes och att ordet överlämnades till de tillbakadragna och medlemmarna på basplanet. I stället tog den ryska rörelsens ukastraditioner över och ersatte bruket med debatter. Bakslagen hade varit förfärliga. Det som följde var ännu värre.

Efter felstegen kom fallet utför, det vill säga oförmågan att tåla att bli motsagd och kritiserad, oförmågan att inse att läget förändrats, där tänkandet blivit en katekes och kommandon universalmedlet. Hur många unga män och kvinnor skulle få vingarna svedda under de närmaste åren? Hur många skulle dö under utsiktslösa äventyr som beordrats uppifrån? Hur många skulle vända sig från det Komintern, som de ändå varit beredda att offra sig för? Och hur många trodde att den underdånighet Moskva avkrävde dem var det pris man fick betala för att stoppa den ”fascism”, som varje människa värd namnet nu visste var den moderna tidens spetälska och pest?

För när man ser tillbaka på dessa sex år börjar man oemotståndligt att för *alla* aktivister under den period vi studerat upprepa de ord, fyllda av beundran och respekt, Antonio Gramsci yttrade efter Fiatarbetarnas sista strejk i april 1921. I sin presentation av texten formulerade sig Gwyn Williams på följande sätt. Och vi kan bara önska att vi skrivit det själva:

”Det finns ett arvegods att ta över. Det är inte ’historien’ som skapat rådsrörelsen. Det är människorna själva (...), vanliga arbetande män och kvinnor, exceptionella kvinnor och män, som försökte leva som kommunister i en hård tid. Deras agerande ingår i det kollektiva minnet hos den arbetarrörelse som behöver alla minnen den kan återfinna. Den behöver minnas för att kunna besegra döden.”

Gramsci skrev följande:

”Arbetarna på Fiat har återgått till arbetet. Förräderi? Förnekande av de revolutionära idealen? Arbetarna på Fiat är människor av kött och blod.

De höll ut en månad.

De visste att de inte bara kämpade och gjorde motstånd för egen del; inte bara för resten av arbetarklassen i Turin, utan för hela den italienska arbetarklassen.

De höll ut en månad.

De var fysiskt utmattade, på grund av att de under långa veckor, långa månader, fått se sina löner sänkas och nu var de inte längre tillräckliga för att deras familjer skulle kunna överleva.

Ändå höll de ut en månad.

De var fullständigt isolerade i ett land som sjunkit ner i butterhet, likgiltighet, fientlighet.

Ändå höll de ut en månad.

De kunde inte hoppas på någon hjälp utifrån. De visste att senorna var avklippta på den italienska arbetarklassen. De visste att nederlaget var förutbestämt.

Ändå höll de ut en månad.

Den italienska arbetarklassen har krossats under den kapitalistiska reaktionens ångvält. Hur länge? Inget har gått förlorat om medvetenhet och tro finns kvar, om det är kroppen som gett vika, inte själen. Arbetarna på Fiat har kämpat hårt år efter år. De har vattnat gatorna med sitt blod. De har hungrat och frusit. Genom sitt ärorika förflutna förblir de det italienska proletariats förtrupp. De förblir revolutionens trogna och hängivna soldater. De gjorde allt som är möjligt för människor av kött och blod. Vi blottar oss inför deras förödmjukelse, ty för uppriktiga och ärliga människor finns det också ett slags storhet i den.”⁶⁶

Även i den gesten finns ett slags storhet. Ingen ledare för något kommunistparti har någonsin kunnat upprepa Gramscis gest.

Hur åstadkomma en annan revolution?

Allt som vi låtit passera revy (vågar vi benämna det som den mänskliga sidan av saken – är det ändå inte själva grunden för all revolutionär kamp?) hade dock inte försvunnit. Tvärtom. Man kan säga att en äkta homogen revolutionär tradition fötts i länder, där den i början av den period vi behandlat bara var utbrott av hänförelse och diverse enskilda initiativ. Den fråga kommunisterna stod inför i slutet av 1923, även om de själva ännu inte ställde sig den, var en förfärlig fråga därför att den ifrågasatte själva deras identitet, deras val av livs- och dödssätt, deras existensberättigande och berättigande som kommunister, vilket för dem var samma sak.

Alla känner till att den ryska revolutionen föddes i första hand genom ett gigantiskt myteri, genom massdeserteringar, genom att en generation som nästan förblött vägrade att fortsätta den stora massakern. 1917 var framför allt en revolt mot kriget, Det stora kriget, världskriget som man kallade det. Nu fanns inte längre något krig, eller i varje fall inget Stort krig. De sista protesttryckningarna hade riktats mot att det fortsatte på ett olagligt vis. Efter freden hade soldater och flottister skickats ut i strid (t ex på Svarta havet) för att sätta stopp för interventionerna mot revolutionen i Central- och Östeuropa. De allierades regeringar, som insåg att deras agerande bara skulle få de eldar de ville släcka att flamma upp igen och riskerade att leda till nya revolutionära explosioner, avbröt striderna, drog tillbaka sina trupper och efter blockaden lät de sig för tillfället nöja med en skyddszon och en ekonomisk offensiv.

Efter 1923 kan man säga att ockupationstruppernas övergrepp och avrättningar av ”terrorister” och ”sabotörer” bara upprörde en handfull kommunister och några frihetliga socialister i de stater som låg bakom aggressionen. Fördömanden av kolonial utsugning och det grymma sätt på vilket kolonialfolkens uppror slogs ned började strömma in, men föll platt till marken. Det var inte i morgon som massan av franska arbetare på arbetsplatser och fabriker tänkte resa sig till försvar av befolkningen i Rifbergen i Marocko eller druserna och de franska soldaterna fraterniserade heller inte med dem. En majoritet av kadreerna inom kommunistpartiet började nu undra om inte partiets paroller varit för långtgående ... Överallt visade valresultaten att kommunisterna hade ett reellt inflytande om än ojämnt och begränsat. Men man var ändå långt från denna ”majoritet inom arbetarklassen”, som man varit överens om var det första villkoret för att kunna ta makten.

Som vi konstaterat hade Trotskij tillkännagett det förändrade läget, slutet på den revolutionära period som inletts med segern i oktober 1917, när han på Kominterns tredje kongress sagt, att det inte längre handlade om dagar eller veckor utan ”om år”. Den seger som man trott nära förestående hade avlägsnat sig. Och man började inse vilket pris man skulle få betala. Givetvis hade kommunisterna ett färdigt svar på läpparna: ”det gäller att bygga partiet”, ”det behövs ett parti som det ryska”. Men krävdes det decennier för det? Gick det att bygga ett revolutionärt massparti vid sidan av stora klasstrider? Och än värre. Dessa strider – i mars 1921 exempelvis – som inte alltid visade sig gynnsamma för partibygget och en del hade dessutom bidragit rejält till att förstöra de krafter som samlats för detta ändamål. 1923 hade det tyska partiet efter att nätt och jämt

⁶⁶ G Williams, *Proletarian Order*, sid. 340 och A Gramsci, *L'Ordine nuovo*, 8 maj 1921.

ha återuppbyggt varit tvunget att inställa den omsorgsfullt planerade resningen, att retirera utan strid.

Arbetarenhet, makten och revolutionen

Det var sådana frågor som Komintern och dess sektioner stod inför, genom det tyska och ryska partiet och sedan inom exekutiven, efter den katastrofala ”marsaktionen” 1921 och ända tills enhetsfrontslinjen antogs i december 1922. I det läget hade olika organismer gett sina svar; det gällde att genomföra den politik som utformats efter en diskussion som sannolikt saknade motstycke i denna skala: arbetarenhetsfront, arbetarregering eller arbetar- och bonderegering. För att förstå motiven och förskjutningarna i synsättet är det nödvändigt att påminna om omständligheterna kring splittringen av arbetarrörelsen, som den uppfattades av bolsjevikerna och som Lenin hade eftersträvat, även när det avgörande initiativet till splittringen hade kommit från hans socialdemokratiska och reformistiska motståndare, vilket för övrigt ofta hade varit fallet.

För att på kort sikt gå framåt mot världsrevolutionen, vilket var bolsjevikernas mål, var främsta syftet med denna splittring att före den avgörande striden om makten jaga bort de opportunistiska ledarna och förrädarna från arbetarrörelsen. Men den måste också själv vittra bort efter den seger som samlat alla krafter bakom segerns fana. Samma tanke låg bakom diskussionen om arbetarnas enhetsfront: den skulle göra det möjligt för proletariatet att göra sig av med ledarna till höger, ”mensjevikerna”, att segra och därigenom återskapa enheten. Även om han inte formulerade sig fullt ut i denna fråga förefaller det som att det var där huvudaxeln låg i Lenins syn på de avgörande frågorna.

Lenin tänkte sig inte att splittringen av arbetarrörelsen, partier och fackföreningar, skulle förlängas under låt oss säga ett halvsekel utan kanske bara några år. Hans idé var att arbetarenhetsfronten, vägen till seger i de utvecklade länderna, också var den inriktning som skulle leda till att arbetarrörelsens enhet återskapades.

Bakslagen i Tyskland 1920 och sedan 1921 krävde att man utarbetade en ny syn på övergången till proletariatets diktatur, i synnerhet synen på ”arbetarregeringen”. Det hade aldrig blivit något tillfälle att tillämpa den, hela företaget hade sparat ur i sämsta tänkbara läge och slutat med reträtt utan strid. Lenins död och krisen för revolutionen förhindrade nu all debatt.

Det verkade som om Lenins efterträdare skyllde det revolutionära misslyckandet på djärvheten, på teoretiska innovationer – Stalin skulle upprepa det 1943 – och var baserat på en felaktig värdering av läget. Med ens sammanföll Zinovjeps teoretiska utläggningar i syfte att behålla sin makt och auktoritet helt och hållet med den konservativa inställningen hos Stalin och män inom apparaten som Molotov⁶⁷ och Rákosi och deras rädsla för revolutionen, som ånyo skymtat i Tyskland sommaren 1923. På stormiga möten buade man nu ut ”tempelvakterna” med internationella komplikationer som följd.

Kort sagt kastade nu de personer som tillsammans med Stalin tagit makten i Sovjetunionen överbord inte bara Lenins slutsatser om apparaten och byråkratin, den nationella frågan och russifieringen, utan även hans tankar om hur arbetarnas enhet skulle uppnås genom arbetarenhetsfronten, första etappen på en ny och modern väg mot hur revolutionen skulle gå till i ett utvecklat land.

Mot dem stod, som vi redan noterat, Trotskij som insett det gigantiska förfalskningsföretag som nu inletts. Han skulle göra sig till tempelvakt och försvara arvet efter Lenin samtidigt som han aktade sig noga för att gå längre för att inte ge utrymme åt nya attacker och inte ge intryck av att utnyttja Lenins tänkande i egna syften. Han skulle alltså inte gå vidare och inskränkte sig till en fruktbar analys av de nya företeelserna, stalinism och fascism.

⁶⁷ Vjatjeslav Molotov (1890-1986): Gammal bolsjevik, blev Stalins högra hand, chef för Kominterns mellan Bucharin och Dimitrov.

Komintern i en återvändsgränd?

1921 började en del tänka på bomber och kidnappningar, provokationer som ställföreträdande krig och grymheter för att öka arbetarnas vrede och hjälpa till att återskapa den grund som skulle få revolutionen att slå rot när basen inte längre var med på noterna. Men det var bara en löjväckande nödlösning, dessutom farlig och svår att sätta i verket. I fortsättningen framförde Komintern inte längre parollen om uppror i något utvecklat land. Förkastandet av enhetsfrontspolitiken visade sig också vara ett magiskt medel med flera användningsområden. De socialdemokratiska partierna, som heller inte ville veta av den, drog enorma fördelar av kommunistpartiernas politik för att fördöma ledarna och ”försöka förleda trupperna”. De kom med systematiska attacker mot kommunisterna och utnyttjade detta för att rättfärdiga sin passivitet gentemot makthavarna.

Splittringen av arbetarna tryggade kapitalismens fortlevnad, garanterade nya konflikter mellan arbetarpartierna, gjorde medlemmarna desillusionerade, ledde till minskat förtroende och passivitet. Och så den ständigt återkommande frestelsen, även när det bara handlade om fantasier, om att ta makten via omvägen med en koalition med borgerliga partier. Under perioden 1923-1933 dominerade reträttperspektivet, även om man fortfarande talade om revolutionen inom Komintern. Klassfienden och socialdemokraterna beskrev den som något omodernt, passé, föråldrat, en blodig utopi som skulle vara mycket mer kostsam än de lidanden den påstod sig befria folken från. Och från sovjetiskt håll svarade man med ”sagoberättelser” eller förolämpningar.

Hur fortsätta vara revolutionär utan revolution? Det verkade ändå som om klassfienden var oerhört rädd för revolutionen och trodde mycket på den. Och man återkom till den fråga som Milos Hájek⁶⁸ ställt till Lenin 1921: revolutionen kunde ju utlösas av en kontrarevolutionär kupp i syfte att förhindra den. Kanske var det därför som Hitler i preventivt syfte tog statsmakten innan han använde inbördeskrigets metoder mot arbetarklassen och dess partier. Hur som helst ledde inte kontrarevolutionen till någon revolution: och med ens stod stalinismen och socialdemokratien inför historiens domstol för att de utan strid hade låtit Hitlers skaror ta makten.

”Socialism i ett land”

Strax efter den misslyckade revolutionen i Tyskland 1923 lanserade Stalin det teoretiska rättfärdigande, som hans politik krävde. Det var teorin om möjligheten av och till sist nödvändigheten att bygga ”socialismen i ett enda land”. Han kom in på frågan i förordet till utgåvan av sina artiklar från 1917 med titeln *Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik*.⁶⁹ Han förklarade nederlaget i Tyskland med att proletariatet där, till skillnad från Ryssland 1917, inte haft stöd av bönderna. Han var ute efter att visa att Trotskijs vision om en världsrevolution inte lämnade något annat perspektiv för det ryska folket än att ”vegetera i sina egna motsättningar och ruttna på rot i väntan på världsrevolutionen”. Han stödde sig på ett Lenincitat, som han var tvungen att manipulera för att kunna använda och slog fast: ”socialismens seger i ett land är fullt möjlig och sannolik, även om detta land är mindre utvecklat i kapitalistiskt avseende – ehuru kapitalismen bibehålles i andra land, även om dessa länder är mera utvecklade i kapitalistiskt avseende”.⁷⁰ Den amerikanske historikern R V Daniels har gjort följande kommentar: ”Det rörde sig om inledningen till en djup omtolkningsprocess och rekonstruktion vars syfte var att få vad man kallade marxism-leninism att stämma överens med sovjetstatens reella utveckling.”⁷¹

⁶⁸ Författare till *Storia del l'Internazionale Comunista 1921-1935*, Rom, 1972.

⁶⁹ Finns på engelska på Internet: [The October Revolution and the Tactics of the Russian Communists](#). På svenska finns artikeln i *Leninismen problem* (1951 års upplaga), s. 117 ff.

⁷⁰ Det Lenin-citat som Stalin använder lyder: ”Olikmässig ekonomisk och politisk utveckling är en ovillkorlig lag för kapitalismen. Härav följer, att socialismen till en början kan segra i några få eller rentav i ett enda, enskilt kapitalistiskt land”. Lenin, [Om parollen Europas förenta stater](#) (1915).

⁷¹ R V Daniels, *The Conscience of the Revolution*, Cambridge, Massachusetts, USA, 1960, s. 252.

Fördelen med operationen var uppenbar. Den byråkratiska stalinistiska regimen, omdöpt till "socialism" och senare "kommunism", blev retrospektivt målet för arbetarkampen i det förgångna och något som måste försvaras i dag och i morgon. Det handlade inte längre om någon hypotetisk revolution i någon avlägsen framtid, utan om den socialism som höll på att byggas i detta Ryssland, som visat vägen och blivit allas angelägenhet. Samtidigt garanterades den avgörande hegemonin inom Komintern åt ryssarna och deras parti inom Internationalen och att den underordnades försvaret av Stalins "socialism" och utrikespolitik. Trotskij, Zinovjev, Kamenev och de andra *oppositionsnerij* hade inte tagit miste. Under striden med Stalin hade de visat att denna pseudoteori inte var något annat än ett rättfärdigande av att man förlorat intresset för världsrevolutionen och planerade att bekämpa den. Den kamp de 1924 påbörjat på detta område skulle förlängas under de mest varierande former ända till 1933, det vill säga det år då den tyska revolutionen, den revolutionära saken i hjärtat av det proletära Tyskland, nedkämpats utan strid. Men det tog lång tid och kampen var hård och krävde åtskilliga offer.

Lästips (texter på marxistarkiv.se)

I slutet av kapitlet tar Broué upp enhetsfronttaktik, arbetarregering och därmed besläktade frågor. Om detta finns en hel del texter och Komintern-dokument på marxistarkiv.se:

John Riddell: [Enhetsfrontpolitikens ursprung](#) (historisk redogörelse)

John Riddell: [En "arbetarregering" som ett steg mot socialismen](#)

August Thalheimer: [Kampen för enhetsfront i Tyskland, 1920-1923](#)

[Den proletära enhetsfronten](#). Dokument från 1921-22.

[Debatt om enhetstaktiken](#). Referat från två "utvidgade exekutivkommittémöten" 1922.

[Debatt om "arbetarregering"](#). Från Kominterns 4:e kongress 1922.